

Хар бир юрт султони томонидан давлатчилик тарихида ўнлаб, юзлаб амр, фармонлар, фармойишлар берилади. Албатта, бу фармонларнинг мазмун-мохиятини, муҳимлигини инкор қилмаган ҳолда умумдавлат, умуммиллат манфаатини кўзлаган, шу юрт тарихи ва тараккиётида ўз аксини қолдирган давлат ҳужжатлари, мамлакат бошлигининг фармон-лари ҳар даврда ҳам алоҳида ажралиб турган. Ушбу ҳол подшоҳ Захириддин Муҳаммад Бобурга ҳам тааллуқли.

Асл мақсадга қўчишдан олдин мавзуимизга асос бўлган сатрларни «Бобурнома»дан келтирсак. Бобур ёзади: «Бурунрок ниёт қилиб эрдимким, Раана Сангаа кофирга зафар топсам, тамгани мусулмонларга бағишлай. Тавба асносида Дарвеш Муҳаммад сор-бон била Шайх Зайн тамга бахшишини ёд бердилар. Дедимким, яхши ёд бердингиз, илигимиздаги ви-лоятда мусулмонларнинг тамгаси бахшиш бўлди. Муншийларни тилаб, буюрдимким, бу икки азимуш-шаън умурким, воқеъ бўлди, бунинг ихборига фармонлар битгайлар. Шайх Зайннинг иншоиси била фармонлар битилиб, жамиъ каламравга йиборилди».

Бобурнинг бундай қарорга қелиши унинг умри-нинг охирида, аниқроғи вафотидан икки йил олдин содир бўлган. 1528 йил воқеалари. Бобурнинг Хиндистон билан боғлиқ юксак орзуси - Амир Темур салтанатини қайта тиклаш ва унинг ҳудудини аввалгидек теурийлар тасарруфига қиритиш учун жон-жаҳди билан кураш олиб бораётган вақт эди. Маълумки, Бобурнинг юксак саркардалиқ, ҳарбий маҳорати, қолаверса лашкар билан ишлашда қобилиятли психолог сифатида иш қўриши туфайли сон жихатидан бир неча марта кўп, жанговар филлар ва маҳаллий шароитга мослашган ҳарбий қуроллар билан таъмин-аган Иброҳим Лўдийнинг юз минглик армияси усти-ан галаба қозонган. Шундан сўнг, Хиндистондаги кўпгина шаҳар, қишлоқ ва ўлкаларга бош бўлган рожалар, саркардалар урушсиз қўл остидаги бошқарувни Бобур салтанатига топшириб, ортиқча қон тўқиш беқойда эканлигига ақллари етиб, мурося билан давлатчилик ишларини давом эттирганлар.

Аммо, уларнинг орасида ҳам ўз юрти озодлиги ва дахлсизлигини қўқач қилиб, шароитдан фойдаланиб ўз мулкани қенгайтиришни мақсад этган саркардалар, рожалар ҳам бор эди. Шулар дастлаб Бобур салтанатини тан олишмаган, Раана Сангаа қаби эъти-борли рожалар кўпгина ўлка рожаларини бирлаштириб, урушга ҳозирлик қўрадилар, Бобур томонидан белгиланган ер, даромад солиқларини тўлашдан бош тортадилар. Албатта, бу ҳол Бобур сиёсатига муқаддим тўғри қелмаган ва у ҳам ўз навбатида Хиндистонда энг йирик саркарда Иброҳим Лўдийни тор-мор этгандан кейинги иккинчи қатта қўриш - Хиндистон султони -роҳаси Раана Сангаага қарши жангга ҳозирлик қўра бошлайди.

Биз, Бобурнинг ушбу урушга қандай ҳозирлик қўргани, унинг асл сабаблари нимада эди, ушбу муҳорабани қатта галаба билан қўнлаганлиги ҳақида батафсил сўз қўримаймиз, бу алоҳида қатта тадқиқотни талаб қиладиган мавзу. Бунда Бобур нима учун айнан шу галабасидан сўнг фармон қериб уни «АЗИМУШ-ШАЪН» деб атаганлигига эътиборни қаратмоқчимиз. Мазкур масалани қенгрок ёришига Бобур фармонининг матни талайгина маълумот беради. Энг аввало шуни таъқидлаш қерақки, Бобурнинг бу

фармонида голиб подшоҳнинг галаба нашидаси, фахрияси бор. Фармонда биринчи нав-батда исломий таълимот - Оллохга ШУКР этиш масаласи юсак тарбиявий охангда ўз ифодасини топган. Бунда, Бобурнинг астойдил шукр дейишга асоси бор эди. Ахир, ўз юртида, ўзининг кондош теурийзодаларнинг юртга эгалик боис тож-тахт талашишлари, сарсон-саргардонликдан сўнг такдир унга Хиндистондек буюк давлатни ўз тасарруфига киритишни насиб этди, бу мамлакатнинг йирик шаҳарлари қарийб қурашсиз унга бўйсунди. («...муваффақият қўллари галаба нишонли байроқларимизни Дехли, Агра, Жўнпур, Харийд, Бихар ва бошқа ўлкаларда қўтарди»), Шу боис, Бобур «хар неъматга бирор шукр лозим ва хар шукрга унинг кетидан бирор неъмат» деган хикматнамо фикрни фармонига киритади. Бемалол айтиш мумкинки, Бобурнинг бу фикри бугунги мустақиллигимизнинг хар бир неъматини, ютуғига шукроналар қилишимиз лозимлигига ҳам асос беради. Чунки, бугунги шукримиз ортидан қелғусида «бирор неъмат»нинг қелиши аниқлиги ҳам тайин.

Бобур ўзининг бу фармонида «шукр» мавзуга янада чуқурроқ қириб боради. Қаламравида бўлган зобиту аскарлари, беку шаҳзодалар, баъзан мулойим, гоҳида яққаш зодагон аёлларни инсофга қақириш, Хинд ўлкасининг диққинафас иқлимига қидам бериш, Оллох насиб эттирган юсак зафарлар шукронаси боис Бобур салтанатига садокат билан хизмат қилиш руҳиятини сингдиришга харакат қилади. Бобур бу лаҳзада аниқ тасаввур этганки, қўл остидагиларга зулм, ситам, жазо ва қистовлар ўтқазиб билан уларни Хиндистонда олиб қилиш мумкин эмас. Шунинг учун Раана Сангаа устидан галаба қилиш учун фақат лашқар сафини жиқслаштириш, хиёнат, сотқинлик ва айниқса қочқинликка йўл бермасликнинг ягона йўли маънавий таъсир орқали иш қўриш деб қилади ва «шукр» тушунчасига яна ургу беради: «Шукр шундай бир неъмат муқобилида бўлсаки, дунёда ҳеч бир бойлик ундан буюқроқ ва оқиратда бирор бир яқшилик ундан қўзалроқ бўлмас».

Бобурнинг мақсади фақатгина Амир Темур сал-танатини тиклаш эмас, балки ислом дини тасарруфида бўлган юртларда бу диннинг салоҳиятини асраб қилиш, юсакликка қўтариш, ўзга динлар зугумидан озод қилиш ҳам бўлган. Шу боис, энг биринчи навбатда у бўлажак рақиб Раана Сангаани ана шу шартни бузганлиги, аввал Бобурга тарафдорлик қилишга ваъда бериб, кейин сўзидан қайтгани ва боз устига унга қарши лашқар тўплаб, урушга шай бўлганлигини мақкур қонли муқорабанинг асоси ва сабаби деб қилади: «Аммо Раана Сангаа қофир ўтган вақтларда қутлуг подшоҳлигимизга бўйсунганлигини иқрор қилиб қелган бўлса ҳам, ҳозирда у тортинди ва қибрланди ва қофирлар жумласидан бўлди мазмунига мувофиқ шайтонсифат бош тортиб, биздан ажралганларга бошлик бўлди».

Бобурнинг бу фармонида унинг давлатчилик сиё-сати, ўша даврдаги тасарруфига қирган юртларга теурийлар салтанати қонун-қоидаларининг қириб бориши, унинг амалда ишлаши ёқи берилган фармонларга ҳилоф иш тутиши, солиқлар низомига риоя этиш ва этмаслик қаби саволларга ҳам аниқ жаваб оламиз. Бобур унга қарши отланган Раана Сангаани энг аввало Хиндистонда Амир Темур салтанати томонидан жорий этилган қонунни қоймол этганликда, Бобур давлатчилиги қонунларини қисанд этмасликка эмас, унга қарши қўшин тортиб ақдни бузганликда айблайди. Бобур фармонида ўқиймиз; «Қофирлар тугини ислом мамлакатларининг иққи юзга яқин

шахрида тиккан эди. Масжид ва ибодатхоналарни хароб килиб, у жойлардаги мўминларнинг хотин, бола-чакаларини асир килди».

«Захириддин Мухаммад Бобур гозий фармони» Бобур салтанатининг сўнгги йиллари хакида анча мукамал маълумот беради. Ундан Бобур учун Хиндистонда нақадар мушкул шароит вужудга келганлигини хис киламиз. Хинд халки бобурийларга карши курашга Раана Сангаанинг ҳам катта тазйики, ҳам улар юрагидаги ватанпарварлик кайфиятларини жунбушга келтириб, беҳисоб лашкарлар тўплагани боис жипслашганлари, бир неча рожалар ва султонлар муттаҳид бўлганлиги Фармонда келтирилган факт-ракамларда Раана Сангаанинг юксак ташкилотчилигини тан олган Бобурнинг ростбаёнлиги ўз аксини топган: («Махмудхон Искандархон ўглининг вилоят ва кишлоги бўлмаса ҳам, сардорлик умидида тахминан ўн минг суворий жамъ килган эди. Согломлик ва омонлик водийсидан узоклашганларнинг ҳамма тўплами, Хинд кишлоги ва вилоятида давом этиб келган коида бўйича, хаммаси бўлиб, икки лак бир минг» (икки юз бир минг киши -ХК.) кишига етган.

Биз мухтарам ўқувчиларимизни мазкур жанг тафсилоти билан зериктириб кўйишдан ўзимизни тийган холда таъкидламоқчимизки, Бобур лашкарларининг Раана Сангаанинг икки юз мингдан ошиқ лашкарига карши олиб борган мухорабаси галаба билан якун-ланади. Бу урушнинг тафсилотлари тарихда, турли даврларда турли хил тахлил этилган. Бирок бир нарса муҳимки, Захириддин Бобур ушбу мухорабани канчалик какшаткич тарзда олиб борган бўлмасин, ислом байроги ва низомини теурийлар салтанати ерларида янада баркарорлигини таъминлашга эришмаган бўлмасин, мағлуб хиндуларни «кофирлар» деб атаб унга «гозийлик» унвони берилган бўлмасин, подшоҳ Бобур ўзининг мазкур фармони билан Шарк тарихида мисли кўрилмаган юксак маънавий даражага эга эканлигини кўрсатди: агарчи бунда хиндлар унга карши душманона алфозда бўлса ҳам у анча-дан бери орзу килган ниятини амалга оширади. Яъни ўзининг кўл остидаги барча номусулмон бўлган миллатлардан ундириладиган ТАМГА солигини бекор килади. Шу боис, Бобурнинг Раана Сангаа устидан голиб келиши боис хиндлардан ҳам тамга солиги бекор килинади. Бемалол айтиш мумкинки, бу хақиқатда ҳам Бобур айтгандек, унинг энг буюк, мазмунан юксак «азимуш-шаън», яъни инсон шаънини юксакликка кўтарувчи фармон эди.

Иккинчи томондан, бу Бобурнинг Хинд лашкар-бошиларига эмас, хинд халкига кўрсатган баланд химматининг белгиси ҳам бўлган. У Хиндистондаги урф-одатлар, диний коидалар ва халк анъаналарига эхтиром билан ёндошиш борасида кўп фикр юритган. Масалан, унинг ўгли Хумоюн мирзога ёзган васиятида куйидаги сатрларни ўқиймизки, фикримизга далил бўла олади: «Эй фарзанд! Хиндистон мамлакати турли мазхаблардан иборат. Субхонолло таоло хақки сенга буюрилдики, хар бир мазхабга пок калб билан карагин, хар бир мазхаб ва тарикатга адолатли бўл. Хусусан сигирни курбон килишдан саклангинки, бу Хиндистон халкининг калб ардоги ва бу вилоят ахли подшоҳга яхши назар билан богланади...»

Бобурнинг бу васияти маълум сабабларга кўра унинг фарзандлари томонидан кенг микёсда амалга оширилмаган бўлса ҳам ўгли Хумоюннинг фар-занди Акбаршоҳ бобоси Бобур мирзонинг васиятларини боридан кўра юксак даражада адо этди, хатто у

Хиндистонда ислом ва будда динларининг муштарак - омихта динини яратишга хам уриниб кўрди.

Хуллас, Бобурнинг бу мухим фармони заминда унинг маълум даражадаги багрикенглиги, шароитдан келиб чикиб, салтанати иктисодий холатининг танглашувига олиб келиш мумкинлигига карамасдан оддий халк манфатини кўзлагани билан хам мухим.

Бобурнинг иккинчи «азимуш-шаън» фармони бевосита биринчи фармон билан чамбарчас боглик. Аниқрок килиб айтсак, бу фармон хронологик ва тарихий воқеаларнинг акс этиши жихатидан юкоридаги фармондан олдинрок юзага келиши керак эди. Бирок Бобур Раана Сангаа билан бўладиган йирик мухорабага тайёрланар, бу умрининг мазмуни ва мақсадларининг гултожи бўлган жангга астойдил киришганлиги боис мазкур фармонни бериш маълум муддатда оркага сурилган эди.

Агар Бобурнинг бу фармони бошида Оллох томонидан берилган ризк ва имкониятларга шукроналик баён этиш асос килиб олинган бўлса, асосий кисмида инсон тарбиясининг яна бир жихати - Куръонда ва Хадиси шарифда кайта-кайта зикр этилган НАФСНИ ТИЙИШга багишланади. Чунки, мазкур фармоннинг бош гоёси ва шох Бобурнинг мақсади хам бутун салтанати худудида май, шароб ва инсонни сархуш этувчи ичимликлар ва воситаларни ман этиш, хеч каерда, хар кандай шароитда уни истеъмол этмаслик фармони эди, бу: «... Инсон табиати ўзининг яратилиши бўйича нафс лаззатларига мойилдир, завк келтирувчи ёкимли нарсаларни тарк этиш Худонинг тавфик беришига ва осмоний кўмакка боглик. Башар нафси ёмонликка майл этишдан узок эмас».

Бобурнинг бу фармони мазмунига киришишдан олдин унинг майдонга келиши заминига бир назар солсак. Бобурнинг ўзи 23-24 ёшига етгунга кадар шароб истеъмол килмаган ва бу одатни у ўзига бетона билган. Бирок гемурийлар, айникса Хусайн Бойкаро саройидаги майпарастлик, унинг ўгиллари Бадиуззамон мирзо ва Музаффар мирзонинг мехмондорчилигида катнашган Бобурда умуман майга рағбат бўлмаганлиги («Кичикликта бемайл эдим, чоғир (май, шароб -ХК.) нашъа ва кайфиятин билмас эдим. Отам гоҳиким чоғир таклиф килсалар хам узрлар айтиб иртиқоб килмас эдим») алохида таъкидланган. Бобурнинг иккунча, бу ёшда шароб истеъмол килса хам биров унга каршилиқ билдирмаган. Хиротнинг энг кўркам Боги Жахоноро кўшида Бадиуззамон мирзо томонидан Бобур ва унинг сафдошлари шарафига берилган базм тасвири «Бобурнома»да келтирилган. Бобурнинг юкоридаги фармони билан бу тасвирнинг бевосита алоқаси бор. Бобур 47 йил умр курган. Хаётининг 23 йилигача май ичмаган, вафотидан икки йил олдин юкоридаги фармон боис нафакат ўзи, балки бутун салтанатида шароб ичишни ман этган. Бадиуззамон мирзо базмида Бобурнинг май ичишга накадар локайдлиги, бепарволиги, бу ишдан хазар килиши, теурийзодаларнинг мастликка ружулари баландлигини афсус билан ёзади: «Бадиуззамон мирзо Музаффар мирзо мехмондорлигини эшитиб, Боги Жахонорода Мукаввийхонада мажлис тартиб килиб, мени тилади».

Бирок замонанинг Бобур бошига туширган ташвишлари, Хисор тоғларида ялангоёк юриб, товонлари ёрилиб кўмак берадиган бирон кимсаси колмаганидан, атрофдагиларининг хиёнаткорлиги ва айримларининг муртадлиги Бобурнинг хам майга юз тутишга, май,

чоғир, маъжун истеъмом килишига сабаб бўлган. «Бобурнома» саҳифаларидан биз унинг гоҳида пайдар-пай, гоҳида гамларининг бартарафи учун майга мурожаат этганлигини кўрамиз. У юкоридаги фармонни бергунига қадар уч марта май ичмасликка аҳд қилади, аммо уни тарк этишга иродаси етмади:

Май таркини қилгали паришондурмен,
Билмон қилур ишимнию хайрондурмен.
Эл барча пушаймон бўлуру тавба қилур,
Мен тавба қилибмену пушаймондурмен.

Юкоридаги мисоллардан кўринадики, Бобур ҳудудида майни тарк этиш фармонини бергунга қадар ўзининг ички оламида катта қарама-қаршиликлар, рухий қурашларни бошидан кечирган. У нафакат давр, балки бутун инсоният бошига қулфат бўлиб ёғилган бу одатдан сакланишга чақирган. Не ҳасратки, бу иллат Бобур давридагина эмас, ҳозир ҳам дунёнинг катта муаммоси бўлиб келмоқда.

Шунга қарамасдан, Бобур ўзини енгади, фармон қучга қиради. Бирок масаланинг бошқа томони - нега фармон айнан Бобурнинг Раана Сангаа билан бўладиган йирик муҳорабасидан олдин берилди? Бу жуда катта сиёсий, ижтимоий ва тарбиявий аҳамиятга молик масала. Чунки, Бобур теурий салтанатнинг яхлитлигини энг аввало давлатчиликдаги тартиб-интизом, соғлом ақл ва хушёрлик замирида кўради. У фармоннинг асосий максадига кўчишдан олдин кўл остидаги бекзодалар, амирлари билан психологик тарбия олиб боради, майни тарк этиш киши рухиятини поклаши қатори инсонда иродани тарбиялаши, душманга қарши бирликка қуч бериши, қолаверса бу интилиш шариат қонунига риоя этиш ҳам эканлигини уқтиради: «... Инсонлик тақозоси, подшоҳлар расм-русуми подшоҳлик лавозими, ман-сабдорлар одати бўйича шохдин тортиб сипохийгача гўзал ёшлар қунларида шариат ман қилган баъзи нарсаларга ва айрим ўйин-қулгиларга ружу қилинар-ди. Бир қанча вақтдан кейин пушаймонлик қунлари қелиб, уларни битта-битта тарк қилинар ва чин тавба билан уларга қайтиш эшиги ёпилар эди».

Бобурнинг мазкур фармонини диққат билан мутолаа қилар эканмиз, унда «Бобурнома» муаллифининг юқсак рухий тугёнлари, ўзининг ички зиддият-лари билан узок муддат тинмай қураш олиб борганлигини кўрамиз. Ичкиликни тарк этиш Бобурнинг бош максади бўлса-да, у ҳам ўша жамиятнинг бир қарди, гуноҳқор банда сифатида ўз иродасини енга олмаганлиги, бу муқаддас максадни анча муддат пайсалга солиб қилганлигини очик тан олади. «Хар иш вақтига боғлик» дея ўзини тергаб «парда остига беқиниб юзни кўрсатмас эди» деб шохлигига қарамасдан жамият аҳлини инсофга чақириб боис қасри нафсига барҳам берганлигини кўрамиз: «... Гуноҳ ва сарқашлик асқобининг илдизидан кўпориб ташлаб, тавба эшиқларини тўлик жиддият билан қокдик, тавфик йўлловчиси «Қимқи астойдил эшиқ қокса, қиради» мазмунига мувофиқ иқбол эшигини очди ва бу урушни нафсга қаршилик кўрсатишдан иборат бўлган зўр уруш билан бошлашни буюрди».

Мазкур матндаги бир-икки ўринга диққатни қортамиз. Биз мумтоз адабиётимиз дурдоналарини мутолаа этар эканмиз, биринчи галда бу манбалар бугунги ёш авлодни, умуман инсоннинг тарбияси, ахлоқи, жамиятга бўлган муносабатига қанчалик қойдаси тегишини ўйлашимиз, энг муҳими мутолаадан кейин биз Бобур сингари ўзимиздаги қайси иллатдан қардларча қалос бўлишга интилишимизни назарда қутишимиз қерак. Бобур фармонда «тавба эшиқларини тўлик жиддият билан қокдик» демокда. Демак, инсон

Ўзида мавжуд ноҳўя ҳаракатлардан, жумладан майпарастликдан ҳам ҳавас билан, мавсумий тарзда ҳалос бўла олмайди, унга барҳам бериш учун жид-дийлик, ирода талаб этилади. Кейин, Бобур майни тарк этишни унга қарши уруш очганлиги билан изохламоқда. Бу ҳам инсон табиатидаги ҳар қандай нопок ҳаракатни, ўзининг иззат нафсини синдириб, муттасил қураш ва қатъийлик билан амалга ошириш лозимлигини таъкидламоқда. Шубҳасиз, Бобурнинг бу ўғити бугунги ёшларимизни гиёҳвандлик, арок-хўрлик, диний экстримизм, ақидапарастлик қўчаларидан йигиштириб олишга, мустақилликни неъмат билиб, уни мустаҳкамлаш сари асрлар оша бизга битилган бир қақир, сирли мактубдир.

Бобур мақкур фармонда май ва унинг салбий оқибатларини жиддий мисоллар билан баён этган. Бу фармон Бобурнинг ўзига ҳам шавқ берган, гурурлантирган. Бобурнинг бу фармони бутун Шарқ давлатчилиқ тарихида биринчи воқеа эканлигини уқтирган («Эй раббим, нафсиларимизни гул қилдик»ни ихлос тилига қелтириб, «Сенинг олдинда тавба қил-дим ва мен мусулмонларнинг биринчисиман» деган гапни дил лавҳасида нақш қилдик»). Бу янгилик, ҳали ҳеч бир салтанат бошлигининг ҳаёлига қелмаган, иродаси етмаган бу жасоратни ўзи амалга оширганидан мамнунлик билдирган. Бобур тарафдорларининг бир оғиздан подшоҳларининг бу ҳуқмига содиқ қолишлари яна бир қарра сарқарда Бобурнинг қўл остидагилар орасида нақадар юқсак эҳтиромга эғалиги, фуқаро, беқлар ўз подшоҳига неқоғли бўйсунганлигини билдиради. Бобур эса фармонда бу сатрларни жуда юқсак гурур, ифтихор ва самимият билан баён этган: «Зафар нишонли ходимлар муқо-рақ ҳуқм юзасидан қўплиқ ва зийнатда юқсак юлдузи-деқ бўлган, гўзал мажлисни беақб турган олтин ва қумушдан ясалган май идиш ва қадахлар ва бошқа асбобларни ерга уриб... қора-қора қилиб, ҳар бири-ни мисқин ва беқорага бердилар».

Бобур фармонидан қелиб қикадиган ҳолатни ҳам яхши тасаввур этган. «Ичкиликдан қочинглар, шояди қажот топсанглар» деган жумла Бобур фармонининг мақмуни, турмуш мушқулликларининг ечим топишига ичкиликни тарқ этиш қатта ёрдам беришини анғ-латадиқи, тақрор айтамиз, бу ундов ва таълимот бизнинг давримизда ҳам жуда муҳим ва аҳамиятлидир: «Бу орзу ва бу осойишталик тўла-тўқис охирига етгандан кейин, олам бўйсунуши лозим бўлган фармон ижро шарафига эришдиқи, тинч сақланган мамлақатда (Худо офат ва ҳавфлардан омон қилсин) мутлақо ҳеч бир қиши ичкилик ичишга уринмасин, уни ҳосил қилишга тиришмасин, ичкилик ясамасин, сотмасин ва олмасин, ўзида сақ-ламасин, элтмасин ва қелтирмасин: «Ичкиликдан қочинглар, шояди, қажот топсанглар».

Мақкур фармондаги мана бу сатрлар яқунловчи бўлиб, унинг мундарижасини ва Бобур мақсадини янада яққолроқ тасаввур этишимизга қўмақ беради. Унда саҳоватманд Бобур, шарият қонуниятини ҳалқ манфаатига йўналтирган Бобур, барча миллат, элат, ҳалқларга ўз ватандошлари қатори муносабатда бўлган Бобурнинг маққураси, қарашлари мавжуд: «Бу галабанинг (яъни Раана Сангаа устидан қолиб қелганлиги - Х.Қ) шукронаси ва қин тавбанинг қабул даражасига эришмоғи (бунда май ичишни ман этиш фармони назарда тутилмоқда - Х.Қ.) нинг садақаси учун, подшоҳликнинг баҳшиш дарёси жўш уриб, олами ободонлиги ва қишилиқ обрўи бўлган қарам тўлқинларини пайдо қилди: бутун мамлақат бўйлаб, ўтган султонлардан қолиб қетган ва даромади ҳаддан ортиқ қўп бўлган ТАМГАНИ, ўзи ҳам шарият қоидаларидан ташқари бўлгани учун мусулмонлар устидан

олиб ташлаб, фармон содир бўлдики, «хеч шахар, кишлок, йўл, кўча, гузар ва бандарларда тамга олмасинлар ва ундирмасинлар, хам бу хукмнинг коидаларига ўзгартиш киргизмасинлар:

«Кимки буни эшитгандан кейин ўзгартирса, гунохи ўзгартирувчиларга бўлади». Мазкур фармоннинг ўзи хам бобурийлар салтанатида давлат ишларини юргизиш накадар конунларга бўйсунганини, хар бир чикариладиган конун, давлатчиликка оид турли даражадаги хужжатларнинг ижроси ва натижавий якуни назоратга олингани, унинг омма орасида татбик этилиши шартлиги каби тадбирлари туфайли ўта ахамиятли бўлганлигини кўрсатади. Албатта, Бобур бошқарган салтанатнинг галабаси, муваффакияти ва эл олдидаги обрўси хам Амир Темур салтанатида асос солинган ва Бобур даврида муваффакият билан амалга татбик этилган фармонларга хам боғлиқ бўлган.

Бобурнинг бу фармони ўша захотиёк халк томонидан мамнуният билан қабул килинган. Фармонда келтирилишича, «подшоҳнинг меҳрибончилигига сизинган турк, тожик, араб, ахам, хинди, форсий фукаро ва сипох - бутун миллатлар, хамма инсон тоифалари бу мангу бахшишга суяниб, умид тутиб, абадийликка бириккан давлатимиз дуосига машгул бўлсинлар ва бу хукмлар ижросидан чикмасинлар ва бурилмасинлар, фармонга мувофик иш олиб борсинлар».

Хулоса килиб шуни айтиш мумкинки, Захирид-дин Бобурнинг бу икки фармони бизнинг давримиз-да хам кимматини йўкотган эмас. Бу фармонларга 500 йилдан ортик вақт ўтди. Пекин бугун хам дунё халклари меҳр, шафқат ва саховатга мухтожлиги, солиқлар адолатли бўлиши лозимлиги, жамиятни ичкиликка муккасидан кетган кишилардан асраш, уларни инсофга чакириш давом этаётган экан, Бобурнинг «икки азимуш-шаън» фармони шу иллатлар-дан халос этиш учун хизмат килаверади.

Хасан Кудратуллаев